

ten av ämnet, och de centrala frågorna blir försummade. Detta sker i regel utan avsikt.

Men en urspårning kan också framkallas genom rent sabotage. Det finns människor som har fått ett visst problem på hjärnan och som griper varje tillfälle att vrida en diskussion till att gälla just det problemet. En person, som anser sig ha blivit felaktigt taxerad, kan lätt förrycka en diskussion om rättssäkerheten i vårt land genom att prata vitt och brett om sitt eget fall. En annan person är gripen av själavandringsläran och söker efter tillfällen att få lufta sina tankar. Han hemsöker föredrag om t ex arternas utveckling, sinnessjuka konstnärer eller utgrävningar av ruinstäder i Peru. Med några snabba tankesprång kan han lätt komma in på sitt älsklingsämne och därmed förstöra den frågestund som föredragshållaren varit enfaldig nog att utlysa.

6.14 Att göra ett klot av en snöboll

Om man rullar en snöboll nedför en snöklädd sluttning kan man, om man har tur, se hur snöbollen växer till ett klot. Bara de senaste ytlagren är synliga, och den ursprungliga snöbollen ser man inte mer.

Något liknande kan inträffa i den offentliga debatten. En diskussion som från början har gällt en sakfråga, t ex inom utrikespolitiken, kan spåra ur genom följdepisoder som drar uppmärksamheten till sig. Det kan gälla t ex försummad diarieföring av en ömtålig skrivelse, förstöring av viktiga dokument, försök att tysta ner en skandal, brott mot tystnadsplikt, otillåten efterforskning av källor, felaktiga referat av muntliga uttalanden, beskyllningar för lögn och förtal osv. Av den ursprungliga sakfrågan blir en "affär", och debatten inriktas mer och mer på följdföreteelser som egentligen har mycket litet med sakfrågan att göra. Själva snöbollen ser man inte längre.

7. Slutord

I det föregående har åsikter av skilda slag utsatts för en ganska omild granskning. Betyder detta att författaren anser att åsikter är av ondo och kan undvaras? Det är inte så säkert. Fysiologen, som undersöker hur människokroppen fungerar, behöver inte hysa någon önskan att ingripa i det system som han undersöker.

Vad som är betänkligt är åsikternas ensidighet och anspråk på allmängiltighet, som leder till att andra behov och önskningsar än de, som ligger till grund för en åsikt, kan bli glömda eller rentav undertryckta. Detta är särskilt ödesdigert om en viss åsikt är dominerande. Men även om olika åsikter får bryta sig mot varandra, finns det alltid behov som inte kommer till uttryck, eftersom de saknar tillräckligt högröstade talesmän.

Det är därför önskvärt att åsikternas blockerande ver-

kan kan brytas. Det är viktigt att alla mänskliga behov och önskningsar får komma till uttryck och bli kända utan att hämmas av ideologier. Detta borde kunna leda till ökad förståelse och minskat främlingskap mellan olika grupper av människor, kanske också till ett bredare underlag för ställningstaganden i samhällsfrågor.

Men följer härav också att alla behov och önskningsar har samma anspråk på att bli beaktade? Kan sadistens behov att plåga andra människor eller vandalens behov att förstöra göra anspråk på respekt? Och är maktlystnad, vinningslystnad och nöjeslystnad under alla förhållanden värda att uppmuntras? Tyvärr finns det mänskliga drifter som måste bekämpas. Och för att urskilja dem behövs värderingar, eller med andra ord åsikter, och åsikter som gör anspråk på att vara riktigare än andra åsikter.

Vidare är det omöjligt att tillgodose alla legitima behov, eftersom de konkurrerar inbördes. Vilket är viktigast: att ge ungdomen förströelse på fritiden eller att ge långtidssjuka gamla en mänsklig vård? Hur skall man kunna förena miljöskyddets och sysselsättningens krav? För att man skall komma fram till praktiska resultat krävs prioriteringar och kompromisser. I denna process är åsikterna ett oundgängligt led.

Åsikter är nödvändiga och kommer alltid att finnas. Det beklagliga är att de ofta är förenade med blindhet och fanatism. Dessa avigsidor skulle dock kunna mildras genom ökad insikt om hur åsikter uppkommer och fungerar. Insikten härom skulle kunna leda till större ödmjukhet, vidgad tolerans och ökad motståndskraft mot suggestion.

Håkan Strömberg

Demokrati och rättssäkerhet — ett problematiskt släktskapsförhållande

Inledning

Förhållandet mellan demokrati och rättssäkerhet kan förefalla enkelt och okomplicerat, men — som det heter i den gamla anekdoten — vänta bara tills jag har fått förklara mig närmare.

Demokrati betyder folkstyre. "Folkviljan" skall alltså bestämma innehållet i de politiska besluten.

Denna grundläggande beskrivning av demokratibegreppet måste nyanseras i två avseenden. Eftersom det normalt inte råder enighet inom folket i politiska frågor, måste folkviljan av praktiska skäl bli liktydig med majoritetens vilja. Vidare: om denna vilja — folkets eller

majoritetens – skall få möjlighet att bestämma politikens innehåll, måste den kunna komma till uttryck fritt.

Majoritetsstyre i förening med politisk frihet – så lyder följaktligen den vanliga handboksdefinitionen av demokrati (se t ex H Tingsten 1945 s 21, jfr B O Birgersson – J Westerståhl 1982 kap 1).

Enligt Svensk uppslagsboks andra upplaga kännetecknas rättssäkerhet av

– att det finns fasta regler för enskildas och myndigheters handlingssätt,

– att man med hjälp av dessa regler kan förutse vad som är tillåtet och vad som är straffbart,

– att det finns en fast egendomsfördelning, som inte kan rubbas annat än i lagbestämd ordning,

– att myndigheterna tillämpar gällande regler noggrant och kraftfullt,

– att även medborgarna i det stora hela följer gällande regler.

En mera resonerande, ideologiskt präglad beskrivning av det beslätade begreppet rättsstat finns i ett betänkande (nr 17) av konstitutionsutskottet vid 1948 års riksdag. Det heter där så här:

”Det svenska rättssamhällets grundprincip består i omsorgen om människornas rätt och frihet. Denna omsorg visar sig redan i grundsatsen att ingrepp däri endast få äga rum med stöd av allmängiltiga regler som i lika mån gälla för alla medborgare och sålunda sätta en spärr för godtycke och våld. Den visar sig också däri, att sådana regler, för såvitt de avse mera väsentliga ingrepp, skapas under riksdagens medverkan, efter fri och öppen diskussion. Och icke nog med detta: det står fast, att ett visst mått av frihet räknas såsom människorna tillförsäkrat på ett sådant sätt, att icke ens Konung och riksdag kunna förgripa sig därpå. Det är i kraft av dessa grundsatser som Sverige förtjänar kallas en rättsstat” (jfr B Sundberg-Weitman 1985 s 18 ff).

Rättssäkerhet är inte detsamma som politisk frihet, men de båda begreppen har klara beröringspunkter. Om rättssäkerheten sätts ur spel – exempelvis genom godtyckliga ingripanden mot de styrandes politiska motståndare – råkar också den politiska friheten i fara.

Demokratin kräver alltså ett visst mått av rättssäkerhet för att fungera väl – i denna mening är förhållandet mellan de båda begreppen enkelt. Härav följer dock ingalunda, att förhållandet mellan dem skulle vara alltigenom okomplicerat.

Demokratibegreppet rymmer en spänning mellan det majoritära elementet och det frihetliga eller liberala. Denna spänning kan illustreras på olika sätt. Med tanke på demokratin i det gamla Aten – som inte fullt ut var en demokrati i ovan angiven mening – fälde den engelske 1800-talsliberalen lord Acton det berömda yttrandet: ”It is bad to be oppressed by a minority, but it is worse to be oppressed by a majority” (Lord Acton 1955 s 63). Andra illustrationer kan hämtas från europeisk historia under de senaste hundra åren. I Weimar-Tyskland visade det sig exempelvis, att demokratiska val gav upphov till en riksdagsmajoritet – bestående av nazister och kommunister – som var fientlig mot den politiska friheten. ”Folkstyrelse är icke med nödvändighet den styrelse folket önskar” (H Tingsten 1945 s 100 f).

På liknande sätt kan det uppstå en spänning mellan demokrati och rättssäkerhet. Detta problem belyses i nedanstående schematiska uppställning (jfr t ex *Den judiciella . . . beslutsprocessen* 1976).

Uppställningen återger närmast ett slags idealtyp, vilket är ägnat att framhäva olikheterna och komplikationerna i sammanhanget. Det är fullt möjligt att nyantera den på ett sådant sätt, att även vissas likheter skulle framträda. Utan tvivel finner man sålunda också i domstolssammanhang slutna förhandlingar, präglade av

	<i>demokrati</i>	<i>rättssäkerhet</i>
typiska organ	folkrepresentation	domstolar
aktörer	flera partier	två parter + tredje man (domare)
arbetsmetoder	förhandlingar (ofta slutna) kompromisser kohandel	öppen diskussion vägning av argument enl. vissa regler
grundläggande beslutsregel	majoritets- principen	beslut av opartisk tredje man (domare)
slutprodukt	generella regler (lagar, budget) policy-making	avgörande av enskilda fall, jfr dock prejudikat, lagprövning; ”gouvernement des juges”
innebörd	fördelning av värden (ofta ekonomiska) ”det politiskt möjliga”	fastställande av fakta (vad som har skett) och av relevant lagregel (vad som skall tillämpas) ”den enda rätta lösningen”

kompromisser och kohandel. Ett känt exempel är sk plea bargaining, som i Förenta staterna och numera även i England förekommer i stor skala (se T Vallinder 1985 för en populär beskrivning av fenomenet).

Även efter sådana nyanseringar kvarstår ofrånkomliga viktiga olikheter i arbetsmetoder och beslutsregler, olikheter som bäddar för motsättningar mellan demokrati och rättssäkerhet.

Folkrepresentationen kan genom skapandet av nya generella regler, dvs genom lagstiftning, ingripa i domstolarnas arbete på ett sådant sätt, att rättssäkerheten råkar i fara. Det kan exempelvis ske genom att man – generellt eller i vissa typer av mål – förändrar bevisprövningsreglerna till den tilltalades nackdel.

Domstolarna kan i sin tur genom en mängd prejudikat och genom ett flitigt utnyttjande av sin eventuella lagprövningsrätt i realiteten beröva folkrepresentationen en del av dess befogenhet att stifta och upphäva lagar. *Le gouvernement des juges* är den betecknande titeln på en bok från mellankrigstiden av en fransk jurist (E Lambert 1921). Som den fullständiga titeln antyder (se Referenser), rymmer detta arbete en kritisk genomgång av den amerikanska högsta domstolens kamp mot den moderna sociallagstiftningens framväxt i USA. *Government by Judiciary* är titeln på ett modernt amerikanskt arbete med samma allmänna tendens (R Berger 1977). Boktitlarna pekar på risken, att folkstyret kan få ett alltför stort inslag av domarstyre.

Det förefaller alltså klart, att förhållandet mellan demokrati och rättssäkerhet kan vara problematiskt. Problemen är ingalunda nya; tvärtom – de har rötter långt tillbaka i tiden.

Den som gillar flotta idéhistoriska perspektiv och dessutom nöjer sig med att hålla sig på ett allmänt plan skulle kunna hävda, att problematiken kan föras tillbaka till den stoiska filosofiskolan ca 300 f.Kr. Då kom det första naturrättsliga genombrottet: stoikerna drev idéerna om den enskildes oförtytterliga fri- och rättigheter gentemot kollektivet. Att det då inte fanns några demokratiska kollektiv i vår mening är en annan sak.

Ett andra naturrättsligt genombrott kom under 1600- och 1700-talen. Det avsatte en rad dokument, som alljämt på olika sätt spelar en roll i det politiska och rättsliga livet. Den amerikanska Declaration of Independence 1776 och franska revolutionens Déclaration des droits de l'homme et du citoyen 1789 var just deklARATIONER, dvs icke bindande uttalanden, omöjliga att med framgång åberopa inför domstol. Motsatsen gäller om den amerikanska Bill of Rights 1791. Den omfattar de första tio tilläggen (amendments) till författningen av 1787 och skyddar exempelvis yttrandefriheten, pressfriheten och säkerheten till liv och lem liksom äganderätten. Inte

minst i domstolssammanhang har Bill of Rights varit en hörnsten i det amerikanska rättighetsskyddet och är så alljämt.

I anslutning till dessa dokument fördes det under senare hälften av 1700-talet en högtstående debatt kring möjligheter och metoder att skydda fri- och rättigheterna. Särskilt i USA avhandlades därvid domstolarnas kontrollmöjligheter, vad som på engelska kallas *judicial review*. Detta institut innefattar domstolskontroll dels över folkrepresentationen (= lagprövningsrätt), dels över exekutivorganet, dvs presidenten, jämte andra offentliga tjänstemän.

De amerikanska grundlagsfäderna torde ha förutsatt, att judicial review skulle finnas, men institutet har aldrig blivit inskrivet i konstitutionen. Det bygger följaktligen enbart på praxis; början gjordes med det berömda målet Marbury-Madison 1803.

Ett tredje naturrättsligt genombrott har vi i viss mån fått efter andra världskriget; bakgrunden är de totalitära regimernas omfattande övergrepp på fri- och rättigheterna. I långt högre grad än på 1700-talet har dock detta genombrott fått genomslag i gällande rätt, både i enskilda länder och på ett övernationellt plan.

I det första avseendet är Västtyskland ett utpräglat exempel med ett starkt, konstitutionellt rättighetsskydd, som övervakas av en med lagprövningsrätt utrustad författningsdomstol. Man bör vidare nämna, att lagprövningen under senare år allmänt har befunnit sig på frammarsch (M Cappelletti 1971 särsk s 97 ff). Sverige är här ett exempel: sedan 1979 är lagprövningsrätten inskriven i regeringsformen (RF 11:14).

I det andra avseendet bör man främst nämna Europa-konventionen om mänskliga rättigheter, med tillhörande domstol i Strasbourg. Konventionen har under senare år börjat avsätta resultat i flera anslutna länder, däribland Sverige (se t ex J W F Sundberg 1984, särsk Gustaf Petréns bidrag, och J W F Sundberg 1985).

I alla de nordiska länderna har man på senare år kunnat märka ett stigande intresse för förhållandet mellan demokrati och rättssäkerhet. I Norge har man haft en långvarig debatt kring historikern Francis Sejersteds rättsstatsteori. I Sverige har det kommit en rad skrifter, som berör det angivna temat. Ett par av dessa inlägg har omnämnts i det föregående, andra tas upp mera utförligt i det följande. Inte i något fall blir det dock fråga om en regelrätt recension.

Francis Sejersteds rättsstatsteori

Osloprofessorn Francis Sejersted är specialist på Norges historia efter 1814. Hans senaste större arbete är del 3 i *Høyres historie*, ett imponerande fyra bandsverk, utgivet till partiets hundraårsjubileum 1984. På senare år har

Sejersted också skrivit en rad tidskriftsartiklar, som nu föreligger samlade i en bok med titeln *Demokrati og rettsstat* (F Sejersted 1984; sidhänvisningarna i detta avsnitt avser den boken, om inte annat anges). I förordet heter det:

”Artiklene er skrevet parallelt med mitt arbeid med Høyres historie. I noen grad representerer de refleksjoner over dette arbeid – forsøk på å klargjøre mulige infallsvinkler til studiet av politisk historie.”

Kärnan i Sejersteds artiklar och därmed i den nu föreliggande boken kan sägas vara ett försök att med hjälp av begreppen demokrati och rättsstat lägga fram en nytolkning av Norges historia sedan 1814 och särskilt av systemskiftet 1884. Mera skissartat drar Sejersted sedan ut linjerna hundra år till, ända fram till Alta-striden i början av 1980-talet.

De yttre dragen i denna utveckling är välkända och oomstridda. 1814 var ju grundlovsåret: Norge gjorde sig fritt från Danmark, skaffade sig en egen, fri författning – och tvingades med militärmakt in i en union med Sverige.

1884 markerade slutet på vad som brukar kallas vetostriden och statsrådssaken. Det parlamentariskt sinnade venstrepartiet ville ge statsråden tillträde till stortinget. Unionskungen, Oscar II, som ogillade alla parlamentariska tendenser – i Norge såväl som i Sverige – spjärnade emot. Han hävdade, att han i grundlagsfrågor hade ett absolut veto mot stortingets beslut. Venstre däremot menade, att kungen här – som i ”vanliga” lagfrågor – endast hade ett suspensivt veto. I linje härmed fattade stortinget tre gånger i följd beslut om att ge statsråden tillträde. När den sittande höyreregeringen ändå tillstyrkte, att kungen skulle vägra sanktion på beslutet, fälldes den av riksätten och tvingades avgå.

Då måste Oscar II äntligen böja sig. En ny regering med venstreledaren Johan Sverdrup som statsminister tog över, och statsråden fick tillträde till stortinget. Parlamentarismen var ett faktum i Norge, och vägen till demokratin låg öppen: 1898 infördes allmän rösträtt för män, 1913 också för kvinnor.

Vad innebär då nytolkningen? Vad skedde enligt Sejersted 1814 och 1884?

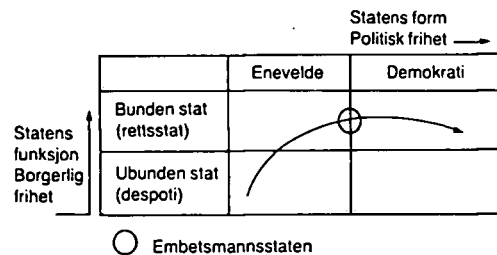
”Det som skjedde rundt 1814 var at borgerskapet på grunnlag av den folkesuverenitetstanke som hadde utviklet seg på 1700-tallet, og i siste instans ved hjelp av halvdemokratiske former, bandt statsmakten til generelle normer, først og fremst til en grunnlov. Dette var essensen i konstitusjonalismen. Ved å ta utgangspunkt i folkesuvereniteten oppnådde altså borgerskapet to ting, å binde staten og lansere demokratiet som styreform (foreløpig bare som et ved demokratiske elementer innskrenket monarki). Tar vi et langt blick fremover, ser vi

at seiren ikke var endelig. Gjennom demokratiet hadde man åpnet veien til makten for andre grupper og – og det er det viktigste i vår sammenheng – for en fornyet trussel mot statsmaktens begrensede kompetanse (bl a i 1884).

Ingen av de to styreformene, det gamle eneveldet og demokratiet, var entydig bundet til noen spesiell funksjon for staten i samfunnet. Liksom begge kunne legitimeres ved folkesuvereniteten, kunne begge forenes med en begrenset statsmakt, men i begge lå også en trussel mot den samme begrensning. I den historiske prosess der disse elementer forenes på forskjellig måte, representerer embedsmannsstaten høydepunktet for statsmaktens begrensede kompetanse. I demokratiseringsprosessen representerer embedsmannsstaten derimot bare et trinn på stigen. Liksom den i sin endelige utforming var skapt av demokratiet, skulle den i tidens fylde bli knust av demokratiet. Det våpen det i eiendomsbesiddende borgerskap hadde smidd for å binde statsmakten – de demokratiska former (som element i et konstitusjonelt regime) – ble i neste omgang vendt mot dem selv” (s 15 f).

Denna Norges utveckling genom 300 år illustrerar Sejersted med hjälp av en pil genom en fyrfältstabell:

Norges politiske utvikling gjennom 300 år.

Med en viss oro lägger man här (s 16) märke till att pilen pekar en aning neråt, mot despotin.

Det har i den historiska utvecklingen funnits en tendens till motsättning mellan demokrati och förutsebarhet, alltså mellan demokrati och den relativt långt utvecklade rättsstaten, fortsätter Sejersted:

”Motsetningen er ikke nødvendig, men det har vært en klar tilbøyelighet til å betegne de demokratiske, politiske organers tendens til å anse seg ubundet av tidligere beslutninger som en spesielt demokratisk tendens. Den forutberegnlige rutinepolitikk er gjerne blitt betraktet som udemokratisk. Begrepets historiske røtter er, som man forstår, ikke i 1814, men i 1884, og i 1931 da man forlot gullstandarden. Dette er tidspunkter da arven fra

fortiden ble for tung å bære, da situasjonen krevet en repolitisering. I vårt demokratibegrep bærer vi bl a denne arven med oss. 1814-tradisjonen med bindingen av makten som hovedhensyn, er tilsvarende bleknet.

Det er ut fra dette spesielle demokratibegrep det har oppstått en motsetning mellom demokrati og rettsstat idet de er blitt bundet til de to forskjellige former for frihet – den borgerlige og den politiske eller den "negative" og den "positive". Motsetningen er altså ikke nødvendig, den er heller ikke, slik den har utviklet seg i praksis, absolutt (jeg har erfart at det er nødvendig å understreke dette). De to goder utelukker ikke hverandre i noen absolutt forstand. Fra 1814 til i dag har vi hatt en kombinasjon av rettsstat og demokrati i den nevnte forstand. Et kompromiss mellom bindingen av staten og mulighet for å gripe inn er nødvendig. Ingen vil benekte det. Det man har slåss om i Norges historie fra 1814 til i dag er blandingens styrke, eller kanskje fremfor alt – utviklingens retning. I denne kamp har overtaket skiftet" (s 22 f).

Nå, vad var det då som skedde rent konkret 1884?

"Tar vi skrittet frem til 1884, ser vi situasjonen, med sine nye problemer, klart. Det blir gjerne sagt at Høyre kjempet mot den demokratiske utvikling i 1884. Hvis vi derimot spør en av dem som selv deltok i kampen, TH Aschehoug, så ville han sannsynligvis ikke si at han kjempet mot demokratiet, men mot *despotiet*. Aschehoug talte i tradisjonen fra de gamle konstitusjonalister som Kant. Her er det igjen motsetningen mellom demokratiet og rettsstaten eller den begrensede statskompetanse som trer i forgrunnen. I en spesiell mening blir det riktig å si at en mann som Aschehoug kjempet mot både demokratiet og despotiet. Eller, legger man først hovedvekten på dimensjonen bunden/ubunden stat (rettsstat/despoti), så blir det fundamentalt sett den samme kamp grunnlovsfedrene førte i 1814 som Aschehoug førte i 1884, bare at i 1814 kjempet man oppover, mens man i 1884 kjempet "nedover" (Seip). Denne grunnleggende kontinuitet kommer klart frem i innledningen til den statsforfatning Aschehoug utga i 1885: Han nevner først læren om "Statens ubegrensede Magt og Ret, der tjente til Grundlag og Forsvar for Enevældet med alle dets Misbrug." – Og han fortsetter lenger nede: "Læren har imidlertid ogsaa fundet Bifald fra den modsatte Side, kun med det Forbehold, at denne uinskrenkede Souverenitet alene kan tilkomme det hele Folk . . . Selv i denne Skikkelse er Læren ikke rigtig." Det er en historiens ironi i det forhold at rettsstatstradisjonenes bærere selv hadde gitt fienden det våpen i hende som de ble slått ned med i 1884 – folkesuvereniteten og de demokratiske former" (s 56 f).

Vilka "hot" mot rettsstaten låg då förborgade i venstres program 1884? Enligt Sejersted var "hotet" allvarligare än vad som framgick av de omedelbart aktuella programpunkterna: jurykrav, folkskolereform, lensmanns-

lov. Det skulle visa sig, att den nya regimen av 1884 snart sände ut nya signaler i socialpolitiken genom att på initiativ av Sverdrup tillsätts den stora "arbejderkommissionen": staten skulle överta ledningen av understödssystemet till fördel för del obemedlade i samhället. Om själva kommissionen förelåg det enighet i stortinget. Detta illustrerar just min poäng, fortsätter Sejersted:

"Full tilslutning i den konkrete sak viser at almeninteressen krevet reformer. Men nettopp fordi reformer – eller redistribusjon – var så påtrengende nødvendig, kunne det være farlig å åpne for et system uten sikkerhetsventiler eller garantier. Mange tenkte seg nok en paternalistisk sosialstat som en mulig løsning. Det man fryktet var en redistributiv sosialstat styrt nedenfra. Den kunne true eiendomsmennenes interesser, men også selve det rettsstatlige prinsipp, eller et annet alment hensyn" (s 73 f).

I detta perspektiv framstår inte venstreledaren Sverdrup utan høyremannen Aschehoug som den verkligt liberale förkämperen för frihet och rätt 1884.

Med raska penndrag drar Sejersted sedan ut linjerna till vår egen tid. Slutpunkten är Alta-striden, kampen om den stora kraftverksutbyggnaden i Nordnorge. I detta sammanhang förekom det nog från yttersta vänstern åtskillig argumentation och aktion, som hade föga med rättsstatliga normer att göra. Men, heter det vidare, här blev också enligt god liberal tradition minoritetens rätt ställd mot majoritetens makt – med en argumentation, som kunde ha varit tagen direkt från Aschehoug. Avslutningsvis fyrar Sejersted därför av den här retoriska frågan: "Så var Aschehougs liberale frykt ikke så ugrunnet allikevel?" (s 135 f).

Sejersteds försök att med hjälp av begreppen demokrati och rättsstat åstadkomma en nytolkning av Norges historia sedan 1814 är både originellt och intressant. Är tolkningen dessutom riktig?

Bristfälliga kunskaper i norsk historia hindrar mig från att ge ett heltäckande svar på den frågan. Jag får här nöja mig med att dels – i anslutning till ett par historikers kommentarer – föra fram några allmänna synpunkter, dels säga något om systemskiftet 1884.

Som inledningsvis har antytts är förhållandet mellan demokrati och rättssäkerhet ett generellt problem. Mot den bakgrunden är det egendomligt, att Sejersted i sin bok har så litet av material och debatt från andra länder än Norge.

Denna synpunkt har tidigare anförts av två norska historiker, Per Maurseth och Jens Arup Seip, och av deras svenske kollega Rolf Torstendahl (se Referenser). Med stöd av en grundlig litteraturgenomgång har Seip visat hur ordet *Rechtsstaat* uppkom och utvecklades i

Tyskland (JA Seip 1984). Sejersted invänder i sin bok (s 7), att denna genomgång bara marginellt berör det som var substansen i den tidigare diskussionen om hans rättsstatsteori. Formellt är detta kanske riktigt, men Seips uppsats är inte desto mindre tänkvärd.

Vad är *rule of law*? frågar Torstendahl. Det är en berättigad fråga, och det finns här anledning att pressa Sejersted hårdare än vad Torstendahl har gjort. Sejersted använder uttrycket ganska ofta – inemot tio gånger, om jag har räknat rätt – och det spelar en inte obetydlig roll i hans framställning. I grova drag kan det översättas med rättssäkerhet, men innebörden skiftar en smula i boken, förefaller det mig. En regelrätt definition hade varit på sin plats.

Engelska och amerikanska jurister av olika årgångar kan här stå till tjänst. Harvardprofessorn Roscoe Pound skrev för 50 år sedan så här i en uppslagsboksartikel:

”RULE OF LAW, also frequently called the supremacy of law, is a characteristic doctrine of the common law that the judiciary, in ordinary legal proceedings, may pronounce upon the legal validity of the acts of the king’s ministers and servants and hence, in the United States, upon the validity of administrative, executive and legislative action with reference to the constitution and, in the case of administrative and executive action, the statutes governing such action. Along with the doctrine of judicial precedent and trial by jury it is one of the three distinctive institutions of the Anglo-American legal system . . . It became definitely established in the common law as a result of the contests between the courts and the crown in the sixteenth and seventeenth centuries” (R Pound 1934 s 463).

En utförligare, mera speciell och mycket omdiskuterad definition finns i Oxfordprofessorn A V Diceys berömda arbete *An Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, utgivet 1885; lagom till hundraårsjubileet kom den tionde upplagan:

”... ‘rule of law’ . . . has three meanings, or may be regarded from three different points of view.

It means, in the first place, the absolute supremacy or predominance of regular law as opposed to the influence of arbitrary power . . .

It means, again, equality before the law, or the equal subjection of all classes to the ordinary law of the land administered by the ordinary law courts . . .

The ‘rule of law’, lastly, may be used as a formula for expressing the fact that with us the law of the constitution, the rules which in foreign countries naturally form the part of a constitutional code, are not the source but the consequence of the rights of individuals, as defined and enforced by the courts . . .” (A V Dicey 1985 s 202 f).

Enligt min mening skulle Sejersted haft nytta av att fundera en smula över den brittiska debatten i dessa frågor under de senaste hundra åren. Han skulle då ha lagt märke till att briter har lyckats bevara the rule of law, trots att de har haft ett parlamentariskt system långt före norrmännen – 50 till 150 år tidigare, beroende på hur strikt definition, som man vill tillämpa. Sejersted skulle vidare ha haft en bättre beredskap, när han i samband med systemskiftet 1884 stötte på ett förslag om trial by jury.

Enligt Sejersted om hotet mot den norska rättsstaten på 1880-talet från venstres strävan att bygga upp en stark statsmakt. Till att börja med var det, som nyss har nämnts, fråga om tre reformer: jurykrav, folkskolereform, lensmannslov.

Det är svårt att se, att en reformering av folkskolan eller länsmanorganisationen skulle innebära någon riskabel ökning av statens makt. Hur förhöll det sig då med juryn?

I auktoritära samhällen – exempelvis Napoleon I:s Frankrike – har myndigheterna ibland lyckats utnyttja jurysystemet för att stärka statens makt och kringskära medborgerliga fri- och rättigheter. I det demokratiskt präglade bondesamhälle, som Norge utgjorde på 1880-talet, borde en sådan utveckling ha varit utesluten från början. Tvärtom måste jurysystemet snarast försvaga statens makt: det innebar ju, att domsrätten delvis fördes över från statsanställda yrkesdomare till oberoende lekmannadomare, jurymännen.

Något år efter den norska jurylagens ikraftträdande gav en formellt anonym svensk jurist ut en broschyr i ämnet. Han beskrev den slående kontrasten mellan den inkvisitoriska svenska brottmålsprocessen och den ackusatoriska processordning, som den norska lagen hade bäddat för. I hans sammanfattning hette det:

”Sådan är i korthet sagt den norska jurylagens från svensk rätt och sed så ytterst skiljaktiga uppfattning i förevarande avseende. Och jag tvekar icke att beteckna denna lagligen föreskrivna humanitet i behandlingen av den tilltalade, detta lagens omsorgsfulla bevarande av domstolens värdighet, som ett av de mest utmärkande, anslående och upphöjda dragen i den norska brottmåls-proceduren” (K Staaff 1891 s 37).

Den anonyme svenska juristens namn var alltså Karl Staaff, känd brottmålsadvokat, senare liberal partiledare och statsminister.

Det är lätt att vara efterklok: i efterhand är det ofta lätt att avläsa följderna av en politisk reform. Vad den norska jurylagen beträffar bör det ha varit fullt möjligt att i förväg avgöra, att lagen i varje fall inte skulle öka statsmaktens inflytande eller eljest hota rättsstaten.

Vid sidan av de tre omedelbart aktuella reformkraven yrkade venstre efter segern 1884 på en utbyggd socialpolitik. I den konkreta frågan om en arbetarkommitté rådde det dock enighet i stortinget. Enligt Sejersted blev härigenom hotet mot rättsstatsprincipen snarast större.

Det argumentet står väl så bra på huvudet som på fötterna: om høyre var med på saken, kan hotet mot rättsstaten inte ha varit särskilt påtagligt.

Sammanfattningsvis kan jag inte finna, att systemskiftet 1884 skulle vara särskilt väl ägnat att illustrera Sejersteds i och för sig rimliga teori om en motsättning mellan demokrati och rättsstat. Ibland verkar Sejersted själv vara inne på samma uppfattning; på ett ställe skriver han så här:

”I tillbakelook kan vi kanskje forbauses over den betydning man tillä striden i 1884. Man fryktet det store nye Leviathan, – vilkårligheten i maktutøvelsen. I praksis viste det sig imidlertid at bruddet ikke var voldsomt. Det rettsstatlige innslag var i praksis fremdeles meget sterkt. 1884 er viktig ved at det representerte en tendens – en utviklingsretning som har holdt sig siden” (s 59).

Något senare tillägger Sejersted:

”Vårt poeng har bare vært å problematisere forholdet mellom demokrati og rettsstat – og få forholdet historisk belyst” (s 61).

Bara det? Fan tro't, sa Relling!

Strömholm om demokrati och juridik

Förlaget Ratio har på senare år gett ut två böcker, som rymmer flera artiklar på temat demokrati och rättssäkerhet, T T Segerstedt (1984) och T T Segerstedt (1985). Ur den sistnämnda boken skall jag här ta upp ett bidrag av Stig Strömholm och ett av Dag Anckar.

Stig Strömholm är professor i civilrätt i Uppsala, och rubriken på hans uppsats är ”Demokrati och juridik. Kontaktytor och problem”. Syftet med framställningen är, säger han, att inventera ett antal problem i förhållandet mellan å ena sidan den politiska demokratins ideal och beslutsmodeller och å den andra rättsliga idéer och modeller:

”Rubriken antyder en fråga, nämligen om det på vissa områden kommit att äga rum ett slags 'flykt' från de förra till de senare. Den frågan kommer inte att få ett entydigt svar. Syftet med artikeln förverkligas om jag lyckas att i någon mån övertyga läsaren om att den överhuvudtaget förtjänar att övervägas” (S Strömholm i T T Segerstedt 1985 s 11; sidhänvisningarna i detta avsnitt avser den boken, om inte annat anges).

Efter en del inledande resonemang går Strömholm in på en idéhistorisk översikt. Där skriver han till en början:

”Från Platon till Karl Staaff – för att ta ett svenskt exempel i tidsangivande syfte – bestod västerländsk konstitutionell diskussion i mycket stor utsträckning av sinnrika och ofta mycket invecklade försök att konstruera mänskliga samhällen såsom konstur, vilka alltid gick rätt. Man utportionerade därvid makt och inflytande åt olika klasser och grupper efter varierande principer, allt i syfte att tillförsäkra beslutsprocesserna den exakta dosering av högre visdom, ekonomisk erfarenhet, diplomatisk och militär kompetens, folklig förankring osv som var möjlig och önskvärd i det ifrågavarande samhället. Ser man på detta förlopp med utgångspunkt i en radikal demokratisk inställning, kan man otvivelaktigt helt kort avfärda den – och så har många gånger skett – som ett fortlöpande försök att lura de breda folklagren på det politiska inflytande som de i kraft av sitt röstetal har anspråk på. Detta var ett klart och öppet uttalande (varför ordet ”lura” ej bör nyttjas) syfte med åtskilliga konstitutionella förslag särskilt från 1800-talet och framåt, därom kan ingen tvekan råda. Överallt i Europa diskuterades hur den vidgade och till slut allmänna rösträtten skulle mötas med ”konservativa garantier” och dylikt. Denna debatt fortsatte i regel fram till det första världskrigets slut; den demokratiska stormvåg som då bröt fram gjorde slut på samtalet om de konservativa garantierna. Den totala demokratin stod som segrade (s 17 f).

Denna beskrivning av konstitutionell debatt under 2 400 år är milt talat egendomlig.

Så småningom kommer Strömholm in på den naturrättsliga renässansen efter andra världskriget. Fullt riktigt drar han de idéhistoriska linjerna tillbaka till olika dokument från andra hälften av 1700-talet, varvid han dock råkar kalla den amerikanska Declaration of Independence 1776 för Declaration of Rights. Om den fortsatta utvecklingen i USA skriver Strömholm så här:

”Naturrättsliga rättighetskataloger under 1700-talet hade vunnit insteg och kommit att få såväl utomordentlig prestige som stor reell betydelse i en helt annan del av världen, nämligen i Nordamerika (Sydamerika torde ha goda anspråk på ledning, när det gäller fantasi och verbal prakt, medan effektiviteten är mindre framträdande). Den amerikanska federala konstitutionens naturrättsliga rättighetstänkande kom att bli den bas på vilken under 1800-talets första årtionden unionens högsta domstol etablerade sig som lagprövande organ, en funktion som den sedermera behållit och vetat att omge med stort anseende” (s 26).

Denna beskrivning av hur judicial review växte fram i USA är på flera punkter skev och missvisande. Uttrycket ”konstitutionens naturrättsliga rättighetstänkande”

är ägnat att dölja det enkla faktum, att rättighetsförklaringen av 1791 (Bill of Rights) är en del av konstitutionen, alltså av positiv rätt, låt vara en naturrättsligt inspirerad del. Dessutom är lagprövning en ofullständig översättning av judicial review. Det rätta ordet är, som inledningsvis har framhållits, domstolskontroll – över representationsorganet (= lagprövning) respektive exekutivorganet plus administrationen.

Det är vidare föga klagörande att säga, att den amerikanska högsta domstolen etablerade lagprövningsrätten under 1800-talets första årtionden. Under första hälften av 1800-talet förekom endast ett fall, det tidigare nämnda Marbury-Madison 1803. Före inbördeskriget (1861–65) avgjordes därutöver endast ett enda fall, det beryktade Dred-Scott-målet 1857.

I själva verket skedde etableringen av judicial review i stor skala först efter inbördeskrigets slut. Allt detta är enkla fakta, lätt tillgängliga i handböcker av olika slag (tex H Abraham 1975 s286).

I den konkreta beskrivningen av naturrättsrenässansen efter andra världskriget pekar Strömholm särskilt på den västtyska utvecklingen:

”Denna tyska naturrättsreaktion kan nog idag sägas ha klingat ut. Men den har efterlämnat ett utomordentligt betydelsefullt monument, den västtyska grundlagen av 1949, i vilken det tyska folket ’inför Gud och människor bekänner sig till’ en rättsordning till vars främsta drag hör en omfattande, noggrant definierad och effektivt övervakad katalog över mänskliga och medborgerliga fri- och rättigheter” (s25 f).

Här hade det varit lämpligt att framhålla, att vår tids naturrättsliga genombrott i långt större utsträckning än tidigare motsvarigheter har slagit igenom i den konstitutionella lagstiftningen, alltså i positiv rätt. Av den italienske juristen Mauro Cappelletti har utvecklingen träffande beskrivits så här:

”The theme of modern constitutionalism is the embodiment of ’natural law’ principles in the positive law of the state. While classical antiquity and medieval Europe had at times affirmed the theoretical right of the citizen to disobey the unjust law, the right remained theory only. It was left to times nearer our own to seek an instrument to protect principles considered fundamental” (M Cappelletti 1971 s97).

Vad innebär då den av Strömholm antydda flykten till juridiken? Vad är det till att börja med man vill fly från?

Först och främst vill man, menar Strömholm, komma bort ifrån ”det genomförda demokratiska samhällets svärbemästrade dilemma: *majoritetsförtryck*”. Detta gäller även den moderna välfärdsstaten. Strömholm fortsätter:

”I enstaka mer udda fall kan flykten avse mer påtagliga tillkortakommanden: *irrationalitet, inkompetens* och *godtycklighet* i maktutövningen. Vad man i samtliga fall är ute efter, är rationella, kunniga, rättvisa och *ojäviga* beslutsfattare. Ty detta är en väsentlig och ofta förbisedd skillnad mellan juridiskt och politiskt demokratiskt beslutande. I det förra fallet gäller, att beslutsfattaren måste vara ojävig. Saken får inte direkt eller indirekt beröra hans intressen” (s35).

Vad innebär då den juridik, som man skall fly till? På den frågan ger Strömholm minst två svar. Ett lyder så här:

”Om man skalar av historiska tillfälligheter, felslagna utväxter, omgivningens fördomar och ser till de nakna elementa i något slags ’idealjuridik’, är det tre ting som förefaller mig utgöra de avgörande kännetecknen: för det första, förekomsten och användningen av en uppsättning generella regler, som i princip skall tillämpas likformigt och konsekvent på alla de enskilda konkreta situationer vilka i en normalspråklig beskrivning faller under reglernas likaså normalspråkliga användningsområde; för det andra, en någorlunda specialiserad och någorlunda oberoende organisation för reglernas tillämpning; för det tredje – och kanske viktigaste – en rationell argumentationsteknik, frivilligt accepterad av och således gemensam för dem som tillämpar reglerna och dem som försöker förmå dessa att tillämpa dem i en bestämd riktning” (s 28 f).

Ett andra svar lyder så här:

”Det första karakteristiska draget är att ’juridiken’ upprätthåller eller åtminstone bidrar till att upprätthålla samhällsfriden genom att *isolera* vissa bland de konflikter som ständigt dyker upp i samhället och underkasta dessa konflikter en särskild, formaliserad och högt utvecklad beslutsprocedur . . . Ett andra karakteristiskt drag är den juridiska beslutsmodellens *auktoritära* prägel . . . Det tredje draget hos juridiken som metod för att isolera och avgöra tvister har att göra med systemets *relativa öppenhet* . . .” (s 37 ff).

Det mest karakteristiska uttrycket för ”flykten till juridiken” i modern konstitutionell och politisk debatt är enligt Strömholm införandet av lagprövningsrätt för domstolarna i olika länder under senare år. ”I svensk rätt var traditionen för en dylik judiciell prövning synnerligen svag och kan i själva verket knappast anses ha djupare rötter än i det tidiga 1900-talet” (s 32).

Den beskrivningen av den svenska utvecklingen är milt talat ofullständig. Som Jörgen Westerståhl har påvisat, togs frågan om domstolarnas lagprövningsrätt upp redan vid 1828–30 års riksdag. Lagutskottet hävdade då, att det var möjligt att underkänna en lag, som innehållsligt stred mot grundlagen. Frågan aktualiserades på

nytt på 1840-talet, nu genom justitieombudsmannen S L Theorell. Vid 1853–54 års riksdag uttalade sig en knapp majoritet inom lagutskottet mot att tillerkänna domstolarna en allmän, obegränsad prövningsrätt (J Westerståhl 1941 s 117 f, N Stjernberg 1936 s 179). I varje fall på idé- och debattplanet har alltså den svenska lagprövningsrätten vissa rötter tillbaka till första hälften av 1800-talet.

Avslutningsvis slår Strömholm fast, "att någon *total flykt till juridiken*" i betydelsen överlämnande av samhälleligt beslutsfattande i stor skala från politiska till judiciella procedurer *inte är möjlig*" (s 44). På den punkten lär han inte bli motsagd.

Finns det då en motsättning mellan politik och juridik, mellan demokrati och rättssäkerhet? Strömholms svar lyder så här:

"Rättsstaten och den politiska demokratin är kusiner, om de inte är syskon. Ingendera har, enligt vad historien kan upplysa om, länge kunnat trivas långt borta från den andra, även om det blott är elementära rättvisa att konstatera att rättsstatliga former visat sig möjliga att uppnå och bibehålla även på andra legitimitetsgrunder än den demokratiska, medan politisk demokrati utan ett minimum av rättsstatlighet veterligen aldrig visat sig livsduglig. I så måtto är otvivelaktigt rättsstaten den äldre och kanske den segare av de två.

— — —

Demokratin har genomgått minst en stor internationell seger och en internationell kris. Därutöver har den levat farligt på det lokala planet i otaliga länder och otaliga gånger. Rättsstaten är också prekär. Den tål inte vad som helst. Båda har mycket starka skäl att gemensamt reflektera över förutsättningarna för säker överlevnad" (s 44 f).

Som inledningsvis anfördes, har Strömholms grundläggande syfte varit att övertyga läsaren om att det är värt att ställa frågan om det föreligger en flykt till juridiken eller ej. Detta ganska blygsamma mål har han väl i och för sig uppnått. Inte desto mindre gör uppsatsen ett alldeles för vagt och undanlidande intryck.

Vad innebär det exempelvis, att rättsstaten och demokratin är "kusiner"? Vad gäller här? "O, hur ljuvt, när kusiner samsas" eller "Släkten är värst"? Ett utförligare och framför allt klarare besked på den punkten från Strömholms sida hade behövts för att göra uppsatsen verkligt intressant.

Dag Anckar om demokrati och rättssäkerhet

Dag Anckar är professor i statskunskap vid Åbo akademi; hans uppsats – som är mycket kortare än Strömholms – heter "Demokrati och rättssäkerhet".

Anckars utgångspunkt är välfärdsstatens kris. Denna kris handlar, heter det, framför allt om en nedgång i politisk legitimitet. Anckar går därefter ett steg vidare och hävdar, att krisen i mycket gäller ett spänningstillstånd mellan demokrati och rättssäkerhet.

- Rättssäkerhet innebär framför allt,
- att systemets normer tillämpas och
 - att förutsebarhet existerar (s 52).

Demokrati innebär

- medborgardeltagande
- majoritetsbeslut (s 53 ff).

Efter att ha spikat dessa definitioner ger Anckar en beskrivning av några drag i välfärdsstatens kris. Han pekar på att partierna har närmat sig varandra och därigenom "förlorat delar av sin alternativbjudande funktion" (s 58).

Vidare: "Makten har gradvis förflyttat sig, dels från de folkvalda parlamenten till regeringarna, dels från dem vidare till förvaltning och byråkrati och till de kontaktytor dessa upprätthåller med t ex representanter för de organiserade samhällsintressena" (s 59). På detta sätt har ett mer eller mindre korporativt system växt fram.

Ett besvärligt inslag i denna välfärdsstatens kris är de svårigheter, som den reser för ansvarsutkrävandet:

"Till rättssäkerheten i en representativ demokrati hör naturligtvis att de som representeras skall kunna ställa dem som representerar till ansvar för det sätt varpå dessa handhaft representation. Finns inte en sådan rätt, förlorar begrepp som inflytande och majoritetsstyre snabbt sin innebörd. Inflytande utövar man genom sina representanter och kan man inte tillrättvisa dem kan man inte bevaka det inflytandemandat man gett; ej heller kan man hindra att folkets majoritet omvandlas till representanternas kanske annorlunda tänkande majoritet. Rätt till ansvarsutkrävning ges förvisso medborgarna. Val, i princip öppna för alla, är det instrument varmed rättssäkerheten skall tillgodoses" (s 61).

Avslutningsvis menar Anckar, att det gäller att söka lämpliga korrektiv mot det representativa systemets kris. Utan att gå närmare in på tänkbare recept förklarar han, "att man är berättigad att tro på rättssamhällets seger när man betraktar rättssamhällets kris" (s 64 f).

Anckars framställning är tänkvärd men knappast invändningsfri. En första invändning gäller beskrivningen av partisystemets utveckling. Det är i varje fall inte generellt så, att partierna har närmat sig varandra under senare år; i Storbritannien och Sverige – för att ta två exempel – gäller snarare motsatsen (se t ex D Kavanagh 1985 s 541 ff).

En andra invändning gäller användningen av begreppen förutsebarhet och rättssäkerhet. Anckar beaktar inte tillräckligt, att dessa begrepp i första hand är knutna

till domstolarna, en typ av organ som han inte ens nämner i uppsatsen. I och för sig kan man naturligtvis hävda, att även partierna bör kännetecknas av ett visst mått av förutsebarhet; de bör exempelvis i princip hålla fast vid sina vallöften. Inte desto mindre är politiken mera föränderlig än juridiken – och måste vara det.

Enligt min mening är det vidare föga klargörande att säga, att rättssäkerheten skall tillgodoses genom demokratiska val. Föralldel, folkets kommande "dom" vid valurnorna bidrar säkert till att hålla ansvarskänslan levande hos dem som sitter vid makten, men med rättssäkerhet i vanlig mening har den saken inte direkt att skaffa.

Annorlunda uttryckt: Anckars uppsats handlar mera om demokrati och korporatism än om demokrati och rättssäkerhet.

Torbjörn Vallinder

Referenser

- H Abraham (1975), *The Judicial Process*, Third ed, New York: Oxford Univ Press
- Lord Acton (1955), *Essays on Freedom and Power*, New York: Meridian Books
- R Berger (1977), *Government by Judiciary*, Cambridge, Mass: Harvard Univ Press
- B O Birgersson – J Westerståhl (1982), *Den svenska folkstyrelsen*, Stockholm: Liber
- M Cappelletti (1971), *Judicial Review in the Contemporary World*, New York: Bobbs-Merrill
- Den judiciella, administrativa och privata beslutsprocessen* (1976), Symposium på Hässelby slott den 12–14 januari 1976. Statens råd för samhällsforskning. Uppsala: Almqvist & Wiksell
- A V Dicey (1985), *An Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, Tenth ed, London: Macmillan
- D Kavanagh (1985), "Whatever Happened to Consensus Politics?", *Political Studies* Vol XXXIII s 529–546
- E Lambert (1921), *Le gouvernement des juges et la lutte contre la législation sociale aux États-Unis L'expérience américaine du contrôle judiciaire de la constitutionnalité des lois*, Paris: Giard
- P Maurseth (1981), "Embetsstat og rettsstat", (Norsk) *Historisk Tidsskrift* Vol 60 s 160–179
- R Pound (1934), "Rule of law", *Encyclopaedia of the Social Sciences* Vol XIII
- T T Segerstedt (1984), red, *1984 – och sedan?* Stockholm: Ratio
- T T Segerstedt (1985), red, *Rättssäkerhet och demokrati*, Stockholm: Ratio
- J A Seip (1984), "'Rettsstaten'. En studie i begrepsanalyse og begrepsforvirring", *Nytt Norsk Tidsskrift* Vol 1 s 78–99
- F Sejersted (1984), *Demokrati og rettsstat*, Oslo: Universitetsforlaget

- [K Staaff] (1891), *Den norska juryn. Studiebref af RIP*, Stockholm: Bonniers
- N Stjernberg (1936), *Ur staternas liv*, Uppsala och Stockholm: Almqvist & Wiksell
- J W F Sundberg (1984), red, *Lagar, rättigheter och Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*, Stockholm: Institutet för offentlig och internationell rätt
- J W F Sundberg (1985), *Human Rights in Sweden*, Stockholm: Institutet för offentlig och internationell rätt
- B Sundberg-Weitman (1985), *Rättsstaten åter!*, Stockholm: Norstedts
- H Tingsten (1945), *Demokratiens problem*, Stockholm: Norstedts
- R Torstendahl (1985), "Sejersted, rettsstaten och demokratin", (Norsk) *Historisk Tidsskrift* Vol 64 s 447–455
- T Vallinder (1985), "Juryn och den engelska friheten", *Tvärsnitt* Vol 7 nr 1 s 26–31
- J Westerståhl (1941), "Frågan om domstolarnas judiciella lagprövningsrätt i Sverige", *Statens offentliga utredningar* 1941:20 s 114–128

Synpunkter på en tidigare version har lämnats av bland andra Per Olof Bolding, Sten Sparre Nilson, Mats Sjölin och Lars-Göran Stenelo.

En presentation av några radikal-demokratiska böcker från 80-talet

Den radikal-demokratiska riktningen har sedan Rousseau och Thomas Paine betraktat sig som den sanna demokratiska traditionens budbärare och vidareutvecklare. Det var från den, som nytänkningen skulle komma och nya djärva mål sättas. Denna riktning kan utan tvekan sägas ha starka element av utopi i sig – utopi här förstått som föreställningar om det perfekta och harmoniska samhället – där folket som sådant har makten (emedan det samtidigt måste konstateras att knappast någon utopi har varit demokratisk, vare sig radikal eller annan, om man inte med demokratisk menar först och främst socialistisk). Andra demokrati-orienteringar, t ex liberala, polyarkiska, "realistiska", minimalistiska o l har av denna tradition ansetts vara avarter av eller utvecklade former för demokrati, ofta uttänkta som skydd för snäva och speciella grupp- och klassintressen.

Jag skall i denna presentation av några radikal-demokratiska författare från 1980-talet först och främst intressera mig för följande frågor: hur ser man i dag på det liberal-demokratiska samhället, och hur fördelar man vikten mellan den utopiska respektive praktisk-konstruktiva aspekten i sina teoriansatser?